

ΜΙΝΙΜΑΛΙΑ ΜΑΧΙΜΑΛΙΑ 35 REQUIEM ΣΤΑ ΚΑΠΝΟΧΩΡΑΦΑ

Γράφει ο Παν. Γεωρ. Δημάκης, Υπεύθυνος Ιστορικού Αρχείου Δήμου Αμφικλείας Ελατίας • Email: pgdimakis@gmail.com

Ευλογημένη η Χώρα της Ελάτιας. Φουντάνια τα νεαρά καπνόφυτα... έρνος, βλάστημα, ραδαμνος.

ζίας, από τις καθοριστικές συνθήκες, κατακρημνίσεων των τιμών, πού διαμόρφωσαν και επέβαλαν οι αναδυόμενες Αγορές, αλλά και οι ανατροπές και τα κόστη μεταφορών και επικοινωνιών, πού τροφοδοτούν τα μεγάλα καταναλωτικά κέντρα.

Οι μικρές αγροτικές εκμεταλλεύσεις, παραδόθηκαν στο έλεος των μεσαζόντων, των εκμεταλλευτών των αδυνάτων, με αποτέλεσμα την συρρίκνωση του αγροτικού, παραγωγικού δυναμικού και την φυγή προς τα αστικά κέντρα, πού ήδη διαμόρφωσε νέες κοινωνικές ομάδες, πού ακροβατούν σε θολά ιδεολογικά οράματα και λόγω των οικονομικών συγχρονισμών, πού αποτελούν, σύγχρονο purgatorium, για τις επερχόμενες γενιές. Για ένα αρκετά μεγάλο διάστημα, η καλλιέργεια του καπνού, απέδιδε απροσδόκητα κέρδη, για τους παραγωγούς, πού όπως συμβαίνει συνήθως, αφού τελείωσε ο κύκλος των αγρών, παρέμειναν οι επενδύσεις σε φούρνους, μηχανήματα κ.λπ. αργοί και εγκαταλειμμένοι, ως χαμένοι παράδεισοι και οι παραγωγοί, να σχολάζουν απρογραμμάτιστα, υποβαθμίζοντας και το ενδιαφέρον, των επερχομένων γενεών, πού έβλεπαν αδιέξοδα και εγκατέλειπαν, ομάδων, τα πατρογονικά κτήματα, αρκούμενοι, είτε στην σύσταση, ομάδων απροσαρμόστων ενοίκων πεζοδρόμων, είτε στην τυπική, άνεργη παρουσία, στην καθημερινή κοινωνική συνάφεια. Επαγερμένοι στο αφήγημα όμως, της ιστορικής διαδρομής, της καλλιέργειας του καπνού, πού έχει ήδη αποκτήσει δικό του γλωσσάριο, σύνδεση με συμβάντα της καθημερινότητας, ιστορικές συνδέσεις με γεγονότα και παραμέτρους, καθώς και οικονομικά χάσματα και αδιέξοδα, στην χειμαζόμενη Ελληνική αγροτική παραγωγή. Άξιοι είναι, να καταγραφούν αυτές οι πρακτικές, του αγροτικού βίου και κατά τόπους, στις μικροκοινωνίες πριν εξαφανιστεί η ίχνη των, ο μοχθηρός Χρόνος. Έτσι, εξ αρχής, το θέμα σήμερα, πρέπει να περιοριστεί, ως όριο, στο φύτεμα του καπνού, στην χώρα της Ελάτιας, όπως με ενάργεια και στοχευμένο στιγματότυπο, αποτυπώνεται στην φωτογραφία 2. Η αγροτική υποδειγματική οικογένεια, των μακαριστών Βαγγέλη Ρόδη και της Βασιλώς Κων. Κατσούλα, πού μοχθεί, υποκλινομένη βαθιά, θωπέυει και συνομιλεί, με την τροφοδότρα μάνα-γη, καθορίζει στην πράξη, κατά την διάρκεια της οδοιπορίας του, στον Ελληνικό χώρο, τα χρόνια εκείνα, κατέγραψε πλήθος πολύτιμων πληροφοριών, για τον αγροτικό, κοινωνικό, θρησκευτικό και οικονομικό βίο, πού κατέγραψε, με λεπτομερή φροντίδα. Έτσι έχουμε την ευκαιρία, να δούμε, με την δική του διερευνητική ματιά, την καθημερινότητα, όχι μόνο των προυχόντων και των αρχόντων, αλλά και των φτωχών κολλίγων, των αγροτών, πού ζούσαν σε πλήρη πενία, δεκατιζόμενοι από νόσους, λοιμικές, επιδημίες, κακή διατροφή, αλλά και σκληρές διώξεις, στις οποίες συμμετείχαν πολλές φορές και ανελήθοι τοπικοί Κοτζαμπάσηδες και Αγιάνηδες. (Αγιάνηδες τιμαριούχοι, σπαχήδες γαιοκτήμονες τιτλούχοι Ρωμιοί ή Τούρκοι). Η περιγραφή του, ακριβής και σχεδόν φωτογραφική, φωτίζει και τις καλλιεργητικές αγροτικές μεθόδους της εποχής, πού είναι τόσο λεπτομερείς, και πού διειρηθήσαν σχεδόν, αναλλοίωτες, μέσα στον χρόνο.

Η περιγραφή, της καλλιέργειας του καπνού, αρκετά λεπτομερής, δεν διέφυγε της προσοχής, του διακεκριμένου Γάλλου ιατρού, συγγραφέα, F.C.H.L. Rouquerville (1770- 1838). Ο Rouquerville, ταξιδυτής, αυτόπτης μάρτυς, κατά την διάρκεια της οδοιπορίας του, στον Ελληνικό χώρο, τα χρόνια εκείνα, κατέγραψε πλήθος πολύτιμων πληροφοριών, για τον αγροτικό, κοινωνικό, θρησκευτικό και οικονομικό βίο, πού κατέγραψε, με λεπτομερή φροντίδα. Έτσι έχουμε την ευκαιρία, να δούμε, με την δική του διερευνητική ματιά, την καθημερινότητα, όχι μόνο των προυχόντων και των αρχόντων, αλλά και των φτωχών κολλίγων, των αγροτών, πού ζούσαν σε πλήρη πενία, δεκατιζόμενοι από νόσους, λοιμικές, επιδημίες, κακή διατροφή, αλλά και σκληρές διώξεις, στις οποίες συμμετείχαν πολλές φορές και ανελήθοι τοπικοί Κοτζαμπάσηδες και Αγιάνηδες. (Αγιάνηδες τιμαριούχοι, σπαχήδες γαιοκτήμονες τιτλούχοι Ρωμιοί ή Τούρκοι). Η περιγραφή του, ακριβής και σχεδόν φωτογραφική, φωτίζει και τις καλλιεργητικές αγροτικές μεθόδους της εποχής, πού είναι τόσο λεπτομερείς, και πού διειρηθήσαν σχεδόν, αναλλοίωτες, μέσα στον χρόνο.

Παρατίθεται στην συνέχεια, προς γνώση των φιλοσόφων, ένα τμήμα από το έκτο κεφάλαιο, του βιβλίου του, ΤΑΞΙΔΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ - ΣΤΕΡΕΑ σελ. 223-227 εκδ. Αφοί Τολιδή 1995.
 [...] Ο καπνός είναι φυτό, πού έχει εισαχθεί, από την Αμερική στην παλαιά Ηπειρο, ήρθε στην Τουρκία, κατά την διάρκεια της βασιλείας, του βασιλιά της Πολωνίας, Ερρίκου του Βαλουά, από δύο Φράγκους εμπόρους, πού έσπειραν τα πρώτα φυτά, στα περίχωρα της Θεσσαλονίκης...τώρα καλλιεργούνται δύο ποικιλίες, στα περίχωρα των Γιαννιτσών, η Nicotiana latifolia και η Nicotiana rustica. Το έδαφος πού επιλέγεται, κατά προτίμηση, για την καλλιέργεια του καπνού και να επιτευχθεί, η ποσότητα με την ποιότητα, είναι να συνδυαστεί το λίπασμα με το όργωμα. Τα πρώτα όργωματα, γίνονται το Δεκέμβριο, για να ανακατευτεί η κοπριά. Η καλύτερη είναι της κασίικας, ή της

προβατίνας, πού μπορεί κανείς να τις χρησιμοποιήσει, χωρίς απρόοπτα. Στο τρίτο όργωμα, πού γίνεται αρχές Απριλίου, σπέρνουν τον καπνό, χρησιμοποιώντας τον πιο μικρό, αλλά και τον πιο γερό σπόρο, σε ξεπλυμένο κίτρινο και με στύφη γέυση. Φυτεύουν σε σημείο, διαμέτρου 15 εκ. και βάθους 7 εκ. δέκα με δώδεκα σπόρους. Αυτό το λένε φυτώριο. (Φουντάνι). Εκεί φυτρώνει και αναπτύσσεται, ο καπνός, καμιά φορά προστατευμένος από έναν τοίχο, κάποιο πρόχωμα ή από ακάνθινους βάλτους, για να διώχνουν τα ζώα. Σ' αυτή τη φάση, αν το φυτό πιάσει σκουλήκια, το μόνο πού απομένει είναι να το ξεριζώσουν, αφού δεν είναι γνωστή η χρήση της ψείρας κριθής, ούτε καμμία άλλη μέθοδος ισοδύναμη, προκειμένου να το εξοντώσουν. Αν δεν πέφτουν βροχές, το φυτό πρέπει να ποτίζεται κάθε δύο μέρες και μάλιστα με τεχνητή άρδευση, η οποία είναι προτιμότερη, από το ράντισμα (άλλωστε, το τελευταίο θα χαλούσε, την φυσική νωχέλεια των κατοίκων της χώρας). Όσο αναπτύσσεται το φυτό, προετοιμάζεται το έδαφος, πού θα το δεχτεί οριστικά και στο οποίο, μεταφυτεύεται όταν πια βγάλει 4 με 6 φύλλα. Το φυτό θα βρεθεί σ' αυτό το στάδιο 40 με

Παλιουριάς και Πετρουνιάς ταπεινώνονται στην έρημη Βελαώρα και βυθίζονται, στο μαλακό υπογαστρίο του Μπε λαίνου, παρέχοντας κάλυψη από τους Βορειοανατολικούς ψυχρούς ανέμους. Πληρούν δε, με την εδαφική τους σύσταση, τα γραφόμενα του Πουκεβίλ.

60 ημέρες, μετά την σπορά. Για να αναπτυχθούν τα φυτά-, ο καλλιεργητής πρέπει να τα ποτίζει συχνά, ώστε να μπορέσει να τα αποσπάσει, εύκολα και χωρίς να σπάσουν. Ύστερα, τα τοποθετεί σ' ένα καλάθι και τα μεταφέρει, στο σημείο της μεταφύτευσης. Το χωράφι έχει οργωθεί μια τελευταία φορά κι έχουν γίνει τα αυλάκια, πού απέχουν το ένα π' τ' άλλο 45εκ. περίπου. Η ίδια απόσταση, χωρίς να φυτά μεταξύ τους. Δηλαδή, κάθε 45 εκ. δημιουργείται μια μικρή κοιλάδα και εκεί παραχώνουν ένα φυτό πού το ποτίζουν έπειτα με μια στάμνα. Αυτό επαναλαμβάνεται συνεχώς επί 18 μέρες. Στο μεταξύ, το φυτό δυναμώνει γιατί οι ρίζες τους απλώνουν. Αν η άρδευση γίνεται με τρεχούμενο νερό (όπως συμβαίνει συνήθως στην Ήπειρο) είναι καλύτερα. [...] Στις περισσότερες επαρχίες, σκαλίζουν γύρω από το φυτό, όταν φτάσουν στο μισό της ανάπτυξης τους και αρχίζουν να κάνουν σκιά, υψώνουν το χώμα γύρω από κάθε φυτό. Κοντά στην γιορτή, του Αη Γιάννη, ξεφυλλίζουν τα φυτά, πού έχουν πετάξει όλα τα φύλλα τους, για να δυναμώσουν και να τους δώσουν ομοιογένεια, κάτι πολύ σημαντικό για την διαλογή και την δεματοποίηση. Σημάδι ωριμότητας, είναι η στιγμή, πού τα φύλλα, αρχίζουν να κιτρινίζουν. & Τότε οι νοικοκυρές πάνε στα χωράφια, όχι με την ευχαρίστηση, όταν μαζεύουν κόκκο και βαμβάκι, αλλά αναγκαστικά, λόγω της κολλώδους υφής, του ναρκωτικού αυτού φυτού και της πνιγερής ατμόσφαιρας, πού δημιουργείται σε όποιο μέρος καλλιεργείται. Ο καπνός πού ανάβει εύκολα, πετώντας σπίθες σαν το νίτρο είναι καλύτερος. Γι' αυτό φροντίζουν να μην πιάνουν υγρασία τα καπνά. Αυτά βέβαια, σφουγγούν την καλλιέργεια, ενός φυτού, στο οποίο έγινε η απαραίτητη υπερβολή, αφού αποτελεί προσοδοφόρο προϊόν, για όλες τις κυβερνήσεις. Μοναδική εξαίρεση αποτελεί η Τουρκία. Εκεί, πέρα από τον ταμπάκο πρέζας, ο καπνός δεν φορολογείται. Το χωράφι, στο οποίο καλλιεργείται καπνός, είναι εν μέρει λιπασμένο από τα ίδια τα φυτά του και σπανίως, αλλάζει είδος καλλιέργειας. Μάταια οι Σουλτάνοι επιχειρήσαν να καλλιεργήσουν σιτάρι στην ύπαιθρο των Γιαννιτσών. Οι χωρικοί της Μακεδονίας, οδηγούμενοι από το ένστικτο του κέρδους, γνωρίζουν καλά, ότι θα έχαναν αν επιχειρούσαν άλλες καλλιέργειες. Ένα χωράφι, πού είναι φυτεμένο με καπνό, δίνει ετησίως διπλό, ακαθάριστο εισόδημα από οποιαδήποτε άλλη καλλιέργεια. Ωστόσο οι σχετικές διαδικασίες και η φροντίδα, των καλλιεργητών, μειώνουν κατά πολύ το κέρδος σκέφτονται πώς θα ζήσουν καλύτερα το παρόν, όχι πώς θα κληροδοτήσουν το χωράφι τους, στους απογόνους τους. Ο Έλληνας, οι οποίος μονάχα, την σκλαβιά έχει ν' αφήσει, κληρονομιά στους δικούς του, λείπει σαν τον Τούρκο « Η μέρα αυτή πού ζω, είναι δική μου. Το αύριο ανήκει στο Θεό » [...] Ούτε δίνει σημασία, στις προφυλάξεις, πού πρέπει να παίρνει για την έντονη ζέση, τους ανέμους και την υπερβολική βροχόπτωση. « Θα γίνει ό,τι θέλει ο Θεός » λένε με την ανατολίτικη μοιρολατρία τους. [...]

λιγότερο απ' ό,τι σε άλλες περιοχές. Άλλωστε, ζωή είναι αυτή σε μία χώρα, πού την διαφεντεύει η χατζάρα, η αναρχία, η πανούκλα και οι σεισμοί ; Όλοι σκέφτονται πώς θα ζήσουν καλύτερα το παρόν, όχι πώς θα κληροδοτήσουν το χωράφι τους, στους απογόνους τους. Ο Έλληνας, οι οποίος μονάχα, την σκλαβιά έχει ν' αφήσει, κληρονομιά στους δικούς του, λείπει σαν τον Τούρκο « Η μέρα αυτή πού ζω, είναι δική μου. Το αύριο ανήκει στο Θεό ». Αν λοιπόν το έδαφος, κάποιων επαρχιών της Μακεδονίας είναι ειδικό, για την καλλιέργεια καπνού πρώτης ποιότητας, το έδαφος της Βοιωτίας, αναμειγμένο με άργιλο και άμμο, μοιάζει να είναι καλύτερο από οποιοδήποτε άλλο, για την παραγωγή ριζαριού. Το φυτό αυτό, με την επιστημονική ονομασία ρουβία η βαφική (κόκκος), το γνώριζαν οι αρχαίοι. Φύεται στις όχθες της λίμνης Κωπαΐδας και στα περίχωρα της Αλιάρτου. Το έδαφος είναι ονομαστό για το καννάβι του. Ένας κωμικός συγγραφέας συνέστησε σ' έναν τοκογλύφο ο οποίος « έπεσε έξω » να φτιάξει απ' αυτό ένα σχοινί και να κρεμαστεί. Ο αγρότης, πού θέλει, να δημιουργήσει φυτεία με ριζάρι, οργώνει μία έκταση όσο το δυνατόν μεγαλύτερη [...]

Ούτε δίνει σημασία, στις προφυλάξεις, πού πρέπει να παίρνει για την έντονη ζέση, τους ανέμους και την υπερβολική βροχόπτωση. « Θα γίνει ό,τι θέλει ο Θεός » λένε με την ανατολίτικη μοιρολατρία τους. Στις περισσότερες επαρχίες της Μακεδονίας, όταν ο καπνός φτάσει στο μισό της ανάπτυξης του, σκαλίζουν γύρω απ' το φυτό. Όταν πια κάνει σκιά, υψώνουν χώμα γύρω από κάθε φυτό. Την περίοδο κοντά σ' Αη - Γιαννιού, κλαδεύουν τα φυτά (πού έχουν πετάξει όλα τους τα φύλλα), προκειμένου αυτά να δυναμώσουν, και να τους προσδώσουν ομοιογένεια. Αυτό το τελευταίο είναι ιδιαίτερος σημαντικό, κατά τη διαδικασία της διαλογής, σε πακέτα, την στιγμή της συγκομιδής, πού πραγματοποιείται, στις αρχές του Σεπτεμβρίου (ή και νωρίτερα καμμία φορά). Το κιτρινισμα των φύλλων είναι σημάδι ωριμότητας. Τότε, οι νοικοκυρές πηγαίνουν στα χωράφια, όχι πλέον με την ευχαρίστηση πού νοιάθουν όταν μαζεύουν κόκκο και βαμβάκι αναγκαστικά. Κι' αυτό, εξ αιτίας της κολλώδους υφής αυτού του ναρκωτικού φυτού και της πνιγερής ατμόσφαιρας, πού δημιουργείται σε όποιο μέρος κι αν καλλιεργείται ο καπνός. Κάθε φύλλο, νοτισμένο απ' τη δροσιά, αποσπάται ένα-ένα και τυλίγεται απ' την ουρά σαν γιρλάντα, σε μήκος 3-3,5 μέτρων. Αυτά τα « κομπολόγια » ταίριασμα έστι, τα κρεμάνε σε δέντρα, πασσάλους ή πάνω σε τοίχους. Έπειτα τ' αφήνουν επί δύο μήνες στη σκιά για να στεγνώσουν. Αυτό τα μαλακώνει. Επειδή σε μερικά χωριά παρατηρείται ότι τα φύλλα που έχουν κοπεί με τη δροσιά, σπάνε, τα συλλέγουν σε περίοδο έντονης ηλιοφάνειας. Έτσι, τα φύλλα παραμένουν ακέραια. Όταν ακολουθούν αυτή την τακτική, αφήνουν τα φύλλα στη σκιά επί διήμερο για να στεγνώσουν. Ύστερα τ' αφήνουν στον ήλιο και τη δροσιά επί 4 μέρες και 4 νύχτες για κάθε πλαιΐη πλευρά. Έπειτα λύνουν τις « γιρλάντες », ξετυλίγουν τα φύλλα, φτιάχνουν δέματα μ' αυτά, πού τα τυλίγουν με τα καλύτερης ποιότητας φύλλα και τα τοποθετούν σε σωρούς ύψους 1-1,5 μέτρου. Αυτούς τους τελευταίους, τους πιέζουν με διάφορους τρόπους, ως την στιγμή, πού τα συσκευάζουν. Καθ' όλη αυτή την διαδικασία η φύρα, του καπνού, είναι έξι προς ένα. Καλύτερο φύλλωμα θεωρείται το παλαιότερο. Ο καπνός δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί αν δεν περάσουν έξι μήνες από τη συγκομιδή του. [...]

Το χωράφι, στο οποίο καλλιεργείται καπνός, είναι εν μέρει λιπασμένο από τα ίδια τα φυτά του και σπανίως, αλλάζει είδος καλλιέργειας. Μάταια οι Σουλτάνοι επιχειρήσαν να καλλιεργήσουν σιτάρι στην ύπαιθρο των Γιαννιτσών. Οι χωρικοί της Μακεδονίας, οδηγούμενοι από το ένστικτο του κέρδους, γνωρίζουν καλά, ότι θα έχαναν αν επιχειρούσαν άλλες καλλιέργειες. Ένα χωράφι, πού είναι φυτεμένο με καπνό, δίνει ετησίως διπλό, ακαθάριστο εισόδημα από οποιαδήποτε άλλη καλλιέργεια. Ωστόσο οι σχετικές διαδικασίες και η φροντίδα, των καλλιεργητών, μειώνουν κατά πολύ το κέρδος σκέφτονται πώς θα ζήσουν καλύτερα το παρόν, όχι πώς θα κληροδοτήσουν το χωράφι τους, στους απογόνους τους. Ο Έλληνας, οι οποίος μονάχα, την σκλαβιά έχει ν' αφήσει, κληρονομιά στους δικούς του, λείπει σαν τον Τούρκο « Η μέρα αυτή πού ζω, είναι δική μου. Το αύριο ανήκει στο Θεό » [...] Ούτε δίνει σημασία, στις προφυλάξεις, πού πρέπει να παίρνει για την έντονη ζέση, τους ανέμους και την υπερβολική βροχόπτωση. « Θα γίνει ό,τι θέλει ο Θεός » λένε με την ανατολίτικη μοιρολατρία τους. [...]

* Χαλιάδες, χείμαρροι, ξηροπόταμοι, άγονος έκταση με χαλίκια και ποταμία βότσαλα κροκάλες.

** πέλαγος, πελαγινός, μελαϊνός, παραφθορά της διασωθείσης Ομηρικής λέξης υπαρκτό και εν χρήσει, Δ.Δ.Ελατίας, όπου εκβάλλει ο Λευτιάνος, (Υπ.Περι.β. Ενεργ. Φ. 96781). Καπνός. Ταμπάκος από της νήσου όπου πρώτον ευρέθη και Νικοτιανή από του ευρέτου, οι δε Τούρκοι Τουτούνι ονόμασαν. Σκαρλ. Βυζαντινού Λεξικόν Ελλ. Διαλέκτου

Καπνός Nicotiana tabakum